

merjave z Prežihovimi deli in zapiski, ki zadevajo izseljence, se nudijo tri možnosti za datiranje tega načrta. Prva sega še v leto 1940. Tega leta je namreč Prežih napisal potopisni črtici *Pariz in V petem nadstropju* (druga je izšla v prvih dveh številkah *Sodobnosti* 1941). Stične točke med njima in načrtom za izseljensko povest smo že nakazali. Za to datiranje bi tudi pričal papir, na katerem je zapisan načrt. Druga možnost za datiranje nastanka tega načrta bi bilo poletje 1946, ko je Prežih pripravljaval zbirko potopisov *Borba na tujih tleh* za tisk; takrat je dopolnjeval stare rokopise. Približno v istem času je verjetno nastal tudi članek *Naš tisk med izseljenci*.

Kot pobuda za nastanek načrta za izseljensko povest bi utegnil delovati tudi rokopis izseljenske povesti *Dajte nam domovino*, ki ga je prejel od Mohorjeve družbe v oceno. Prežih je bil po obnovitvi Mohorjeve družbe leta 1945 namreč nekakšen njen interni cenzor. V oceni rokopisa *Dajte nam domovino* z dne 3. aprila 1948 piše Prežih med drugim: »Tudi ni to kakšna izseljeniška povest, ampak povest neke izseljeniške družine, ki je posebnejš. Ne da slike o splošnem življenju in o splošni borbi naših izseljencev. O izseljeniškem problemu bi bilo res dobro napisati kako povest, toda to, kar nudi to delo, ne odgovarja naši literarni nalogi.« Besede v citatu izzvene kot nekakšna napoved lastne izseljenske povesti, vendar je čudno, da načrta ne omenja v pismu Ferdu Godini z dne 17. junija 1948, kjer piše o dveh literarnih načrtih, ki sta ga tedaj vzmimirjala, in sicer o romanu *Pristrah* in o povesti iz taborišča.

O tem, kakšna bi bila Prežihova izseljenska povest, če bi jo napisal, je na podlagi skopega načrta in skromnih dejstev, ki smo jih skušali podati v njegovo ilustracijo, tvegano in tudi nepotrebno sklepati. Vendar nam Prežihove besede v oceni rokopisa za Mohorjevo družbo pričajo, da si je delo zamišljal kot temeljito sociološko študijo o slovenskih izseljencih v Franciji, da je težil za tipičnim in zavračal izjemno.

Jože Koruza

IDEJA IN KVALITETA

Kritično in esejistično delo Franceta Vodnika* je že šesta knjiga »Razpotij«, zbirke esejev, člankov in kritik, ki jo je pred nekaj leti začela izdajati založba Obzorja. Čeprav je izrazito nekomercialnega značaja, si je zbirka vendarle utrla pot do vseh, ki se zanimajo za slovensko književnost. In to je tudi njen glavni namen. Mariborska založba pa s tem opravlja pomembno kulturno nalogo.

Slovenska literarna kritika, posebej še kritika med obema vojnama, je eno najmanj obdelanih področij naše literarne zgodovine. Kljub temu, da smo od najpomembnejših del v zadnjih letih dobili nekaj izborov kritik Josipa Vidmarja, Brnčičevo *Generacijo pred zaprtimi vrati* (v izboru in s spremno besedo M. Mejaka) ter pred nedavnim tudi prvo knjigo gledaliških kritik Franceta Koblarja, tako da se vsaj delno lahko izognemo zamudnemu iskanju po časopisju in revialnem tisku, smo še vedno brez študije, ki bi kompleksno zajela to več kot dvajsetletno izredno razgibano obdobje slovenske kritike in esejistike v vsej njeni idejni in formalni raznolikosti. Zaenkrat je edini poizkus v tej smeri spremna beseda Franca Zadravca v *Razgledih v književnosti 1918—1941* (Zbirka Kondor), antološkem izboru napredne kritike in esejistike, ki pa je mišljen predvsem kot orientacija mlademu bralcu, ki se seznanja s slovensko književnostjo. Ni slučaj, da se ravno pri prebiranju Vodnikove knjige še posebno pokaže potreba po taki študiji, saj mu bo šele ta odmerila pravo mesto in vlogo v slovenski literarni kritiki. V nemajhno pomoč bo literarnemu zgodovinarju, ki se bo lotil te odgovorne in nehvaležne naloge, uvod Bratka Krefta.

Mlajši generaciji je France Vodnik znan predvsem kot prevajalec in zaslužen delavec na področju poljsko-slovenskih kulturnih stikov. V letih med obema vojnama pa se je, razen s pesmimi — tu je pretežno ostal v senci brata Antona — uveljavil predvsem kot literarni kritik in esejist. Prerez skozi ta del Vodnikovega ustvarjanja nam daje izbor kritik in esejev z naslovom *Ideja in kvaliteta*.

Za te kritike je značilno, da so skoraj vse nastale v nekem zaključenem obdobju, da so tako ne samo izraz Vodnikovih estetsko-kritičnih nazorov, ampak do neke mere tudi odraz dobe. Čeprav včasih enostranski.

* France Vodnik: *Ideja in kvaliteta*. Kritike in eseji. Uvodno besedo napisal dr. Bratko Kreft. Maribor, Založba Obzorja 1964. 383 + (V) str. (Razpotja 6).

Kritike in eseji so v knjigi razvrščeni po posameznih skupinah, v katere jih je avtor zajel glede na skupno problematiko, ali pa glede na področje, ki ga obravnavajo, ter jih opremil z ustreznimi podnaslovi. Kljub temu pa knjiga razpade v dve večji celoti. To je hkrati dvojje najznačilnejših področij Vodnikovega literarnokritičnega udejstvovanja.

V prvem delu je v skupinah: *Pesniki, pripovedniki, dramatik; Pregledi in poročila; Drama in gledališče; Obrazi novega rodu; Obletnice in jubileji* obsežna književna in gledališka kritika Franceta Vodnika ter njegovi eseji o posameznih literarnih ustvarjalcih. Drugi del (*Ideja in kvaliteta; Prevrednotenja; Polemike*) pa obsega razmišljanja o bistvenih vprašanih literarnega ustvarjanja in kritičnega vrednotenja literature. Poleg temeljitega poznavanja slovenske književnosti zahtevajo predvsem poznavanje sočasne literarne kritike, saj so večinoma polemičnega značaja. Vprašanje odnosa med svetovnim nazorom in umetnostjo, razporejeno v filozofsko-estetskih kategorijah ideja in kvaliteta, postane vodilna tema vseh teh razmišljanj. Esej *Ideja in kvaliteta* ni samo obramba katoliškega dela slovenske umetnosti, ali — kakor jo Vodnik imenuje — »religiozne« umetnosti, ampak tudi odkrita in pogumna obsodba zmot katoliške kritike. Pomeni odločen prelom s tradicionalno miselnostjo in iskanje novih umetnostnih in življenjskih vrednot v okviru katoliškega svetovnega nazora. V njem se avtor bori proti dvema ekstremnima oblikama vrednotenja literature: proti izključno idejnemu vrednotenju, ki je z enostranskim poudarjanjem abstraktne ideje našlo svojega zagovornika v večjem delu katoliške kritike vse od Mahničevih časov, in pa proti kritiki, ki za edini način vrednotenja umetniškega dela priznava estetsko analizo in ji je vsakršna ideja (v Vodnikovem smislu) le utesnjevanje svobodnega razmaha umetnikove misli, ki zmanjšuje vrednost njegovega dela. Predstavnika take kritike vidi v Josipu Vidmarju. Iz filozofskih razglabljanj o slovenski kulturni preteklosti in sodobnosti, o »ideji« kot »transcendentalnem« ter o življenju in kulturi kot »vitalnem imperativu« človeka, se izlušči osnovno vprašanje eseja: problem pravičnega vrednotenja slovenske književnosti ob svetovnonazorski diferenciaciji slovenske umetnosti in kritike. V nasprotju s kritiko, ki poudarja razlike v slovenski literaturi in kulturi, se Vodnik zavzema za kritiko, ki naj ob upoštevanju idejnih razlik gleda na slovensko literaturo kot na enoten izraz slovenskega naroda in ji je odločilno merilo pri ocenjevanju kvaliteta umetniškega dela. Mračna slutnja prihodnosti mu že v začetku tridesetih let narekuje ugotovitev: »Danes nam je, o tem ni nobenega dvoma, bolj kakor kdajkoli poprej potreben poudarek vezi, ki nas vse, ki smo ene krvi, podtalno vežejo med seboj, po elementarnem prirodnem pravu tudi tedaj, če se sicer razhajamo v pojmovanju duhovne svobode.« V eseju je z vso resnostjo postavljen problem slovenskega kritika, kako vrednotiti delo, ki mu je idejno tuje ali ga celo odklanja. To je hkrati tudi Vodnikov osebni problem. V nasprotju z Vidmarjem Vodnik v vsem svojem kritičnem delu poudarja problem idejnega vrednotenja. Ko ugotavlja, »da je naš čas tak, da nas ne samo opravičuje, ampak naravnost sili k temu, da umetnika presodimo po njegovi vsebinski, idejni vrednosti« in nadaljuje, da ga bomo le na ta način lahko »točno označili tudi v njegovem formalnem, stilskem stremljenju«, hkrati že priznava primarnost idejnega vrednotenja. Zaradi takega načina pristopa k literarnemu delu mu Vidmar odreka zmožnost objektivnega presojanja in formalnega vrednotenja. Temu bi ne mogli popolnoma pritrditi, saj je v njegovi kritiki precej primerov, ko obravnava dela, ki so mu idejno tuja, ne odreka pa jim zato umetniške vrednosti (Kozak, Krleža). Večkrat pa se Vodniku primeri, da, hoteč prikazati idejni svet umetnika tako, kot ga občuti sam, preveč poudarja idejne komponente, ki so mu svetovnonazorsko blizu, zanemari pa druge, ki bi tak prikaz bistveno izpremenile, in daje tako nepopolno podobo umetnika. Tak je npr. esej o Kosovelu ali pa prikaz Gradnika ob kritiki njegovih pesniških zbirk od zbirke »De profundis« pa do »Pojoče krvi«.

Poleg omenjenega eseja je eno najznačilnejših del v tej knjigi ciklus literarnih portretov *Obrazi novega rodu*. Ne moremo se pa pri tem omejiti le na avtorjev izbor v pričujoči knjigi, saj sta z njim okrnjena prvotna podoba in namen tega cikla. Za razumevanje je treba poseči nekoliko v zgodovino Vodnikove kritike. Ko Vodnik leta 1927 v DS ocenjuje Jurčevo zbirko »Človek in noč«, pravi, da bi ob njej »želel napisati zagovor novejše slovenske lirike«, če bi se mu to še zdelo potrebno. Čeprav obeta podrobnejši oris Jarčevega duhovnega sveta, te obljube ne izpolni. In vendar to priča, da je Vodnik že v tistem času mislil na oris povojne literarne dejavnosti, predvsem lirike. Leta 1931 prične v isti reviji objavljati *Obraze*, ki jih kasneje nadaljuje v *Dejanju*. V uvodu v ta cikel, predvsem pa v eseju o Kocbekovi *Zemlji*, izoblikuje svojo teorijo katoliške variante »nove stvarnosti«, ki naj bi ne pomenila samo renesanse katoliške umetnosti, ampak naj bi postala temelj nove, moderne slovenske umetnosti. V novi obliki je avtor

že s samim izborom (v zbirko je uvrstil eseje o Srečku Kosovelu, Miletu Klopčiču in Božu Vodušku) to svojo teorijo preklical. Slovenska literatura je krenila svojo pot, drugačno od tiste, ki je bila načrtana v *Obrazih*. Zato so v prvotni obliki zanimiv dokument časa, v sedanjem izboru pa obsegajo večinoma tista mesta, ki so izpričala svojo trajno kritično vrednost.

Od treh po osvoboditvi nastalih del, ki so našla prostor v izboru, je najbolj zanimiv esej o Francetu Koblarju. Nastal je ob njegovi šestdesetletnici, vendar se močno razlikuje od običajnih prigodniških jubilejnih poročil. Ta zapis, ki ne obsega Koblarjevega dela samo v širino, ampak skuša prodreti tudi v bistvo njegovega kritičnega in literarnozgodovinskega dela, odlikujeta predvsem izredna preprostost in toplina, ki ju v Vodnikovem delu razmeroma redko najdemo.

In končno naj omenimo še trideset strani obsegajočo bibliografijo. Sestavljalec, podpisani je le z začetnicama M. D., ni imel lahkega dela. Avtor mu je bil pri tem v precejšnji oporo in pomoč, saj si drugače nastanka tako podrobne, več sto enot obsegajoče bibliografije ne moremo razlagati. Poleg Vodnikovih izvirnih del in njegovih prevodov iz tujih jezikov obsega tudi vso literaturo o pisatelju, kjer so natančno citirane celo strani, na katerih je Vodnik samo omenjen. Edina, a precejšnja pomanjkljivost bibliografije je v tem, da obravnava Vodnikova izvirna dela in literaturo o njem skupaj in je zato na nekaterih mestih izredno nepregledna.

Hermina Jug

NEKAJ PRIPOMB V ZVEZI S POMENSKIM RAZVOJEM BESEDE BABA

V zelo zanimivem članku z naslovom *Pomenska analiza besede baba*¹ je Milena Piškur poskusila (priznati je treba, da se ji je posrečilo) slediti razvoju pomenov besede *baba*. V ta namen je pregledala okrog 35 slovarjev slovanskih in drugih jezikov in precej obsežno literaturo. Prav gotovo pa bi veliko novega prispevalo slovensko narečno gradivo, saj bi pomagalo natančneje opredeliti nekatere trditve. Žal je bilo to gradivo zaradi pomanjkanja narečnih slovarjev avtorici nedostopno.

V tem prispevku bi želel v zvezi s člankom Milene Piškur navreči nekaj nadrobnih pripomb.

1. Meteorološki pomen besede *baba* (prim. polj. *baba*, *babak*, fonetično *babok*, *babun*, *babiaste chmury* »posamezen deževni oblak«², č. *báby baby* »oblak, ki prinaša dež«, *babka* »temen oblak«, kar Máček razlaga z asociacijo na neoblikovanost in košatost ter po teh znakih primerja oblak z žensko, Holub in Kopečný pa vidita v besedi *baba* »oblak, ki prinaša dež« nekaj simbol rodovitnosti) poskuša avtorica (str. 9 in 10) povezovati z demonskimi, magičnimi močmi, ki so jih pripisovali vražaricam, čarovnicam.

Zdi se mi bolj prepričljivo in bolj preprosto povezati ta pomen s »potepanjem, pohajkovanjem od hiše do hiše« *bab* — *beračic*. To domnevo potrjujejo tudi druge poljske narečne besede, zapisane v pomenu »posameznih deževnih oblakov«, npr. besede, kakor: *dziady*,³ *dziadowskie*, *dziadkowe chmury*, ki so dovolj pogoste v severni Malopoljski in na Mazovšu. Tudi sporadično z istim pomenom zapisane besede: *szpiegi* »vohuni«, *gońce* »gonjači«, *przodowniki* »prednja straža«, *przewodniki* »vodniki«, *świadki* »izsledniki«, ostajajo v zvezi s postopanjem, pohajkovanjem.

2. Povezava pomena »atmosferskih padavin«, npr. slov. *hábje pšeno*, *babja jeza* »sodra«, polj. *baby*, *baboki* »kosmi mokrega, prhkega snega« z demonskimi silami je verjetna, čeprav so tu lahko vplivala tudi ljudska verovanja, povezana s temi meteorološkimi pojavi. Kadar pada vlažen, prhek sneg, na Poljskem pogosto pravijo — *to baba pieżyne rossypala* (Velikopoljska) tj. *baba* je pernico stresala, ali *dziód babe skubie* (Pomorjansko), tj. dedec babo mlati in še — *aniołki podarły pieżyne* (Zahodne dežele), tj. angelčki so strgali pernico.

V oblikovanju pomenov so se posamezni faktorji križali, prepletali in do različne stopnje vplivali na razvoj.

¹ JiS 1965, št. 1. str. 6–15

² Poljske primere citiram iz svoje študije z naslovom *Meteorološko besedje v poljskih narečjih in zgodovini poljskega jezika*, druge iz članka Milene Piškur.

³ Beseda *dziad* nastopa v poljščini tudi v pomenu »berač«.